

Ortaokul Öğrencilerinin Antisosyal İnanç ve Tutumları Üzerine Bir Araştırma*

Yrd. Doç. Dr. Zehra CERTEL

Akdeniz Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi ABD
zcertel@akdeniz.edu.tr

Doç. Dr. Ziya BAHADIR

Erciyes Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi ABD

Prof. Dr. S. Rana VAROL

Ege Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
Antrenörlük Eğitimi Bölümü, Spor ve Sağlık Bilimleri ABD
rana.varol@ege.edu.tr

Prof. Dr. A. Seda SARACALOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim ABD
sedasaracal@gmail.com

Özet

Ülkemizde ve dünyada ergenlerde sıklıkla görülen saldırganlık, şiddet ve antisosyal davranışların günden güne arttığı ve okullara da yaygınlaştığı görülmektedir. Araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin antisosyal davranışlarını cinsiyet, yaş, ilde ve ilçede öğrenim görme ve ailenin çocuğuna olan tutum değişkenlerine göre araştırmaktır. Araştırma örneklemini, Antalya merkezinde ve ilçesinde bulunan ortaokullarda öğrenim gören yaş ortalaması ($\bar{X}_{\text{yaş}}=12.81\pm 1.28$) olan 454 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak, Butler, Leschied ve Fearon (2007) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Bal (2010) tarafından yapılmış olan "Antisosyal İnanç ve Tutumlar Ölçeği ve araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin antisosyal inanç ve tutumları cinsiyete, yaşa, ilde veya ilçede öğrenim görme ve ailenin çocuğuna sergilediği tutum değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Antisosyal İnanç, Tutum, Ergen

A Research on Antisocial Beliefs and Attitudes of Students of Secondary School

Abstract

It is seen that Aggression, violence and antisocial behavior, which are frequently seen in adolescents in our country and in the world, are increasing day by day and spreading to schools as well. The aim of the research is to investigate the antisocial behaviors of students of secondary school according to their gender, age, live in city center or suburb and attitude of the family towards the child. The sample of the research consists of 454 secondary school students ($\bar{X}_{\text{age}}=13.30\pm 1.55$) in Antalya city center and suburb. The "Antisocial Beliefs and Attitudes Scale" developed by Butler, Leschied and Fearon (2007) and adapted to Turkish by Bal (2010) and the personal information form developed by the researchers were used as data collection tools in the research. According to the results of the research, the scores of the students shows significantly difference according to gender, age, live in city center or suburb and family attitude.

Keywords: Antisocial Belief, Attitude, Adolescents

* Bu makale 11-14 Eylül 2014 tarihinde St. Petersburg (Rusya)'da düzenlenen V. European Conference on Social and Behavioral Sciences'da sunulan sözlü bildirisinin geliştirilmiş formudur.

GİRİŞ

Ülkemizde ve dünyada saldırganlık ve şiddet olaylarının günden güne arttığı ve okullara da yayıldığı görülmektedir. Nitekim Adalet Bakanlığı'nın istatistik verilerine göre ülkemizde, ceza mahkemelerinde haklarında hapis cezası kararı verilen, 12-18 yaşlarındaki çocuk suçlu sayısının 2005 yılında 4290 olduğu bu sayının gittikçe artarak 2008 yılında 8333'e ulaştığı görülmektedir (Bal, 2010). Köknel (2001), ülkemizdeki suçların yaklaşık olarak yarısını 25 yaşından küçük çocuk ve gençlerin işlediğini ve yetişkin suçluların yüzde doksanının çocukluk ve gençlik döneminde suç işleyenlerden oluştuğunu belirtmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalarda okullarda saldırganlık ve şiddet olaylarının dikkat çekici oranda olduğunu ortaya koymaktadır. (Öğülmüş, 1995; Pişkin, 2003; Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2003; Durmuş ve Gürkan, 2005; Yavuzer, Gündoğdu ve Dikici, 2009).

Antisosyal davranış kavramı, Kazdin, (1987) ve Loeber, (1990)'e göre kasten hırsızlık, vandalizm, fiziksel şiddet ve suç içeren davranışlar gibi ciddi eylemlerdir. Kaner'e (1991) göre ise bu davranışlar toplumsal olarak belirlenmiş davranış örneklerini, sosyal normları ve başkalarının haklarını zedeleyen davranışları içermektedir. Antisosyal davranış, toplum içerisindeki önemli normları veya kanunları ihlal etme şeklinde ortaya koyulur (Lahey, Waldman ve McBurnett, 1999), birey diğer insanların canını yakma veya malına zarar verme niyeti içerisinde (Clark, Vanyukov ve Cornelius, 2002). Clarke (2003) ise antisosyal davranış, diğerlerinin refahı için duyulması gereken endişe ve duygu yoksunluğunu ortaya koyan davranış olarak nitelendirmektedir.

Suç kuramları incelendiğinde; öz denetim düzeyi düşük olan bireyin, çocukluğu esnasında ciddi oranda antisosyal davranışa karışma eğilimi içerisinde olduğu ve erken dönemde suça yönelik davranış ortaya koyduğu ve ergenlik ve yetişkinlik süresince yüksek oranda suça bulaşma eğilimi gösterdiği iddia edilmiştir (Gottfredson ve Hirchi, 1990). Müfrit, (1994)'se hayat boyu antisosyal davranış sergileyen bireylerin farklı yaş dönemlerinde farklı davranışlar gösterdiği belirtilmiştir. Moffitt'e benzer şekilde Patterson, Reid ve Dishion (1992)'da suça yönelik davranışa yol açan sebeplerden birincisinin çocuklukta ikincisinin de ergenlikte ortaya çıktığını belirtmektedir.

Hoge, Andrews ve Leschied, (1996) ile Andrews, Bonta, (1998)'e göre bireyde, antisosyal inançların ve tutumların oluşmasında en etkili sekiz risk/ihtiyaç değişkeni olduğunu belirtmektedirler. Bunların ilk dördü en etkili olan değişkenlerdir.

1. Antisosyal Davranış Geçmişi: Evde ve ev dışındaki ortamlarda birçok ve çeşitli antisosyal etkinliklere erken yaşta katılmayı kapsar. Genç yaşlarda tutuklanma, erken yaşta işlenen çok sayıda suç, şartlı tahliye iken kuralları ihlal etme gelecekteki suçun en büyük göstergelerindedir.
2. Antisosyal Kişilik Örüntüsü: Düşünmeden, fevri hareket eden, macera/zevk arayan, birden çok ortamda ve birden çok insanla genel olarak başa bela açan, pervasızca saldırganlık gösteren, başkalarını duyarsızca hiçe sayan kişilik örüntüsüdür.
3. Antisosyal Biliş: Bu değişken grubu, tutumlar, değerler bakımından suçu olumlu gören kişiliği kapsar. Suçla bağlantılı bilişsel duygusal durumlar, kızgınlık, öfke, duyarsızlık/umursamazlık ve/veya meydan okuma birlikte anılır.
4. Antisosyal Birliktelikler: Bu risk/ihtiyaç değişkeni suç yanlısı olan insanlarla birlikteliği sağladığı gibi suça karşı olan diğer insanlardan uzak durmayı soyutlanmayı beraberinde getirir. Bu değişkene, suç için sosyal destek değişkeni de denilmektedir.

Nispeten daha az etkili dört değişkene aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

5. Ailevi/Evlilikle İlgili Durumlar: Genç insanlar için ailenin kökeni, yetişkin insanlar için evlilik ile ilgili durumlar, birim (anne baba-çocuk veya karı koca) içerisindeki kişiler arası ilişkilerin kalitesi, davranışsal beklentiler temel unsurdur.

6. İş/Okul: Bu değişken de iş/okul ortamındaki kişiler arası ilişkinin kalitesine vurgu yapmaktadır. Genel olarak, bu ortamdaki düşük performans ve katılım, düşük ödül ve memnuniyeti beraberinde getirmektedir.
7. Boş zaman etkinlikleri: Suç karşıtı boş zaman etkinliklerine karşı düşük seviyede katılım ve bu etkinliklerden düşük düzeyde memnuniyet görülmektedir.
8. Madde Bağımlılığı: Risk/ihtiyaç faktörleri alkol ve diğer uyuşturucu maddeler (tütün hariç) ile daha çok problem oluşturmaktadır. Madde bağımlılığı ile ilgili hali hazırdaki sorunlar, bireyin uyuşturucu kullandığı dönem, uyuşturucu kullanmadan önceki döneme göre daha yüksek risk ortaya koymaktadır (Hoge, Andrews ve Leschied, 1996; Andrews, Bonta, 1998).

Birçok kuram ve çalışma, antisosyal davranış gelişiminin birçok unsurla iç içe olduğunu göstermektedir (Yörükoğlu, 1984; Yavuzer, 1990; Patterson, Reid ve Dishion, 1992; Lahey, Waldman ve McBurnet, 1999; Farrington, 2005; Flannery, Hussey, ve Jefferis, 2005). Bunun yanında yapılan çalışmalar antisosyal inanç ve değerlerin çocuk suçluluğuyla en güçlü ilişkiyi gösteren değişkenler arasında olduğu belirtilmiştir (Farrington ve West, 1981; Mak, 1990; Thornberry, 1994)..

Genç nüfusun oranının yüksek olduğu ülkemizde, çocukları ve gençleri koruma 1989 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilip 1990 yılında üye devletlerin imzalaması ile 1995 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir (Bilge, 2009). Millî Eğitim Bakanlığının Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla çeşitli genelgeler çıkarılmış, ilk önemli adım *Okullarda Şiddetin Önlenmesi* (2006) başlıklı genelge ile atılmıştır. Bu genelgeyle her okulda “Şiddeti Önleme Eylem Komisyonu” oluşturulması sağlanmıştır. Daha sonra 2006 yılında ilki gerçekleştirilen “Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler” başlıklı uluslararası katılımlı sempozyumun düzenlenmiş ancak devamı gerçekleştirilememiştir. Ülkemizde şiddeti önlemek için okullarda çeşitli girişimlerde bulunduğu gözlenmiş ancak şiddetin günden güne artmasıyla alınan önlemlerin yeterli olmadığı söylenebilir.

Okulda şiddetin hem kaynağı, hem de mağduru olabilen ergenler, içinde buldukları gelişim dönemi açısından bakıldığında da özel bir öneme sahiptir. Öğrenim çağındaki çocuk ve gençler zamanlarının önemli bir kısmını okulda geçirmektedirler. Okullarda öğrencilerin saldırgan ve şiddet davranışlarını artıran risk faktörlerine sahip olabilir. Okulun fiziksel yetersizlikleri, personel ve öğrenciler arasındaki ilişkilerdeki yetersizlik, öğrenci mevcudunun fazlalığı, katı kurallar, sıkı disiplin, program seçeneklerinin sınırlı olması, adaletsiz uygulamalar ve öğrenci özgürlüğünün sınırlandırılması ile okullardaki şiddet olayları arasında yüksek düzeyde bir ilişki bulunmuştur (Miller, 1994). Bunun tersi olan olumlu okul davranışları ile okul özellikleri arasında da anlamlı ilişkiler vardır (Moeller, 2001). Olumlu okul özellikleri arasında; *Etkili sınıf yönetimi*: Dersleri planlamak, kazanımlar için yeterli zaman ayırmak, bir etkinlikten diğer etkinliğe geçişi düzenlemek ve istenmeyen davranışla hemen fakat sessizce baş etmek. *Açık ve net okul kuralları*: Davranışsal beklentilerin açıkça ifade edilmesi, olumlu model olma ve istenilen davranış için olumlu geribildirim. *Okul değerlerinin sürekliliği*: Okul değerlerinin tüm çalışanlar tarafından desteklenmesi sayılabilir (Moeller, 2001).

Alan yazın taramasında ergenler üzerinde okulda şiddetle ilgili birçok araştırmaya rastlanmıştır (Uzbaş, 2009; Kılıç, 2012; Türküm, 2011; Yavuzer, 2011, Güler, 2010; Bal 2010). Ülkemizde risk grubunu oluşturan ortaokul öğrencilerinin antisosyal inanç ve tutumların belirlenmesi bu anlamda oldukça önemlidir. Bireyin yaşamının ilerleyen yıllarında büyük yaptırımlara neden olacak antisosyal inanç ve tutumların erken yaşlarda belirlenmesi, olumsuz tutumların kronik hale gelmeden düzeltilebilmesi açısından birey, aile, toplum ve hatta ülke açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı; ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin antisosyal davranışlarını cinsiyet, yaş, öğrenim görülen yer ve ailenin çocuğuna olan tutum değişkenlerine göre incelemektir. Araştırmada antisosyal, saldırganlık ve şiddet içeren davranışların tanımlanması ve bu davranışları etkileyen faktörlerin ortaya konması amaçlanmaktadır. Böylece söz konusu davranışların önlenmesinde alınacak tedbirlere ışık tutacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin antisosyal inanç ve tutumlarını cinsiyet, yaş, şehir merkezinde veya ilçede öğrenim görme ve aile tutumlarına göre incelemektir. Bu yönüyle araştırma tarama modelindedir. Tarama modelleri, geniş grupları içeren evrenden seçilmiş bir örneklem grup üzerinde yapılan geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle incelemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 1999; Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Antalya İlinde ve ilçelerinde bulunan ortaokulların 5., 6., 7. ve 8. sınıflarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada ilçede veya ilde bir ortaokulda eğitim görme değişkeni bulunmaktadır. Bu nedenle Antalya'nın merkez ve en büyük ilçesinde yer alan dört okul seçkisiz örnekleme yolu ile seçilmiştir.

Araştırma, Antalya'da bulunan ortaokullarda öğrenim gören yaş ortalaması ($\bar{X}_{yaş}=12.81\pm 1.28$) olan 454 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere ilişkin kişisel bilgiler tablo 1'de verilmiştir.

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kız	229	50.4
	Erkek	225	49.6
Okul adı	İlçedeki 1. ortaokul	50	11.0
	İlçedeki 2. ortaokul	110	24.2
	İldeki 1. ortaokul	73	16.1
	İldeki 2. ortaokul	221	48.7
Sınıf	5. sınıf	86	18.9
	6. sınıf	89	19.6
	7. sınıf	129	28.4
	8. sınıf	150	33.0
Gelir durumu	Üst	37	8.1
	Orta	363	80.0
	Düşük	54	11.9
Aile tutumu	Otoriter	50	11.0
	Demokratik	341	75.1
	Serbest	63	13.9
TOPLAM		454	100

Araştırma grubunu %50,4'ünü kız, %49,6'sını erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin %35,2'sinin ilçede, %64,8'inin ilde ve %89,9'u 5. sınıfta, 19,6'sı 6. sınıfta, 28,4'ü 7. sınıfta ve %33,0 ise 8. sınıfta öğrenim görmektedirler. Öğrencilerin %8,1'i, üst gelir grubu, %75,1'i orta ve %11,9'u düşük gelir grubu ailelerine sahiptir. Aile tutumlarına bakıldığında %11,0 otoriter, %75,1'i demokratik ve %13,9'u serbest aile tutumunu sergilemektedirler (Tablo 1).

Veri Toplama Aracı

Araştırmada Butler, Leschied ve Fearon (2007) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Bal (2010) tarafından yapılmış "Antisosyal İnanç ve Tutumlar Ölçeği" ile araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu uygulanmıştır.

Antisosyal İnanç ve Tutumlar Ölçeği (AİTÖ)

Butler, Leschied ve Fearon (2007) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Bal (2010) tarafından yapılmıştır. "Ölçek 3'lü likert tipi olup 30 maddeden oluşmaktadır. Buna göre, "Katılıyorum" 2 puan, "Emin Değilim" 1 puan ve "Katılmıyorum" 0 puan ile değerlendirilmektedir. Bal (2010) Türkçe'ye uyarlama çalışmalarında 9-16 yaş aralığındaki 1938 bireye uygulanan ölçeğin çeviri çalışmaları kapsamında, çeviri sonrası sorgulama tekniği, grup çevirisi ve geri çeviri yöntemleri kullanılarak ölçeğin orijinal dildeki formu ile hedef dildeki dilsel eşdeğerliği incelemiştir.

Antisosyal inanç ve tutum ölçeği üç faktörden oluşmaktadır. Antisosyal inanç ve tutum ölçeğinin 1. Faktöründeki maddeler incelendiğinde çoğunlukla saldırgan ve kurallara aykırı tutumları içeren ifadelerden oluşmaktadır. "**Saldırganlık-Kurallara Uymama (SKU)**" alt ölçeği 15 maddeden oluşmaktadır. II. Faktör maddeleri daha çok kurallara uyma eğilimi gösteren davranış ve tutumları içermektedir. "**Kurallara Bağlılık (KU)**" alt ölçeği 10 maddeden oluşmaktadır. Üçüncü faktör maddeleri daha çok yapılan antisosyal davranışı veya suç davranışını haklı bir sebeple açıklama ile ilgili tutumları içermektedir. "**Kendini Haklı Gösterme (KHG)**" alt ölçeği beş maddeden oluşmaktadır (Bal, 2010). Ölçekten alınan yüksek puanlar antisosyal inanç ve tutumların arttığını göstermektedir. Kurallara Bağlılık alt ölçeğinde, alınan yüksek puanlar kurallara uymamanın arttığını göstermektedir. Yani bu alt ölçekten alınan puanlar düşüktüğü, kurallara uyum artmaktadır.

Antisosyal inanç ve tutum ölçeği ile saldırganlık, şiddet ölçeği, gençler için kendini değerlendirme ölçeğinin dışı yönelim ve suç davranış puanları arasında pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin kendi alt boyutları arasında pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur (Bal, 2010). Orijinal ölçekte, AİTÖ test tekrar test korelasyonları SKU alt ölçeğinde .79, KB alt ölçeğinde .69, KHG alt ölçeğinde .67 ve toplam puan için .82 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları incelendiğinde SKU alt ölçeğinde .87, KB alt ölçeğinde .72, KHG alt ölçeğinde .64 ve toplam puan için .90 olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışmada da ölçeğin alt boyutları arasında SKU ile KU arasında ($r = .504$), SKU ile KHG arasında ($r = .385$), SKU ile ölçek toplamında ($r = .905$), KU ile KHG arasında ($r = .265$), KU ile ölçek toplamında ($r = .771$) ve KHG ile ölçek toplamı arasında ($r = .510$) pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Bu çalışmada Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları ise SKU .84, kurallara bağlılık .75, kendini haklı gösterme .83 ölçek toplamında .88 olarak hesaplanmıştır ve kabul edilebilir düzeydedir.

Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Araştırmada kişisel bilgiler için betimsel istatistik yöntemlerinden frekans (n), yüzde (%), aritmetik ortalama (\bar{X}) ve standart sapma (ss) kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Kolmogorow Smirnow testi yapılmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan testlerden ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi, çoklu karşılaştırmalarda Kruskal Wallis H ve değişkenler arasındaki ilişki saptamak içinse Spearman korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Araştırmada önem düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin antisosyal inanç ve tutum puanlarının cinsiyete göre dağılımı tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Antisosyal İnanç ve Tutum Puanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Ölçek	Cinsiyet	N	Mean Rank	Z	p
Saldırganlık-Kurallara	Kız	229	202.94		
Uymama	Erkek	225	252.50	-4.032*	.000

Tablo 2. Devam

Kurallara Bağlılık	Kız	229	209.56		
	Erkek	225	245.76	-2.966*	.003
Kendini Haklı Gösterme	Kız	229	214.00		
	Erkek	225	241.24	-2.555*	.011
Ölçek Toplam	Kız	229	200.19		
	Erkek	225	255.29	-4.477*	.000

* $p < .05$

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetlerine göre ölçeğin SKU ($t = -4.032$, $p = .000$; $p < .05$), KU ($t = -2.966$, $p = .003$; $p < .05$) ve KHG ($t = -2.555$, $p = .011$; $p < .05$) ve ölçeğin toplamında ($t = -4.477$, $p = .000$; $p < .05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Ölçeğin üç boyutunda ve ölçeğin toplamında erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre antisosyal inanç ve tutum puanları yüksektir. Öğrencilerin antisosyal inanç ve tutum puanlarının yaşlara göre dağılımı tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Antisosyal İnanç ve Tutum Puanlarının Yaşa Göre Dağılımı

Ölçek	Yaş	n	Mean Rank	Z	p
Saldırganlık-Kurallara Uymama	10-13 yaş	301	209.29		
	14-16 yaş	153	263.33	-4.157*	.000
Kurallara Bağlılık	10-13 yaş	301	219.83		
	14-16 yaş	153	242.58	-1.763	.078
Kendini Haklı Gösterme	10-13 yaş	301	221.75		
	14-16 yaş	153	238.82	-1.513	.130
Ölçek Toplam	10-13 yaş	301	212.22		
	14-16 yaş	153	257.56	-3.484*	.000

* $p < .05$

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin yaşlarına göre SKU alt boyutunda ($t = -4.157$, $p = .000$; $p < .05$), ve ölçek toplamında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t = -3.484$, $p = .000$; $p < .05$). 14-16 yaş grubundaki öğrencilerin SKU ve ölçek toplam puan ortalamaları 10-13 yaş grubundakilere göre daha yüksektir. KU alt boyutunda 14-16 yaş grubunun puan ortalamaları yüksek olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t = -1.763$, $p = .078$; $p > .05$). KHG alt boyutunda da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t = -1.513$, $p = .130$; $p > .05$). Tablo 4 'te öğrencilerin ilde veya ilçede öğrenim görme durumuna göre antisosyal inanç ve tutum puanlarının dağılımı yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Antisosyal İnanç ve Tutum Puanlarının İlde veya İlçede Öğrenim Görme Durumuna İlişkin Dağılımı

Ölçek	Okulun yeri	n	Mean Rank	Z	p
Saldırganlık-Kurallara Uymama	İlçe	160	204.08		
	İl	294	240.25	-2.812*	.005
Kurallara Bağlılık	İlçe	160	222.31		
	İl	294	230.32	-.627	.531
Kendini Haklı Gösterme	İlçe	160	211.49		
	İl	294	236.21	-2.215*	.027
Ölçek Toplam	İlçe	160	206.61		
	İl	294	238.87	-2.505*	.012

* $p < .05$

Tablo 4 incelendiğinde, öğrenim görülen okulun ilde veya ilçede olma durumuna göre öğrencilerin SKU($t=-2.812$, $p=.005$; $p<.05$), KHG ($t=-2.215$, $p=.027$; $p<.05$) alt boyutlarında ve ölçek toplamında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t=-2.505$, $p=.012$; $p<.05$). İlde öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamaları ilçede öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksektir. KU alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t=-.627$, $p=.531$; $p>.05$). Tablo 5 'te öğrencilerin ailelerinin tutumlarına göre antisosyal inanç ve tutum puanlarının dağılımı yer almaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin Antisosyal İnanç ve Tutum Puanlarının Aile Tutumuna Göre Dağılımı

Ölçek	Aile Tutumu	n	Mean Rank	χ^2	P	Fark
Saldırganlık-Kurallara Uymama	1.Otoriter	50	312.54	41.708*	.000	1-2
	2.Demokratik	341	205.09			2-3
	3.Serbest	63	281.30			
Kurallara Bağlılık	1.Otoriter	50	257.32	21.635*	.000	1-2
	2.Demokratik	341	211.79			2-3
	3.Serbest	63	288.85			
Kendini Haklı Gösterme	1.Otoriter	50	256.01	8.693*	.013	1-2
	2.Demokratik	341	218.46			2-3
	3.Serbest	63	253.83			
Ölçek Toplam	1.Otoriter	50	298.71	42.889	.000	1-2
	2.Demokratik	341	204.31			2-3
	3.Serbest	63	296.52			

* $P<.05$

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin ailelerinin tutumlarına göre SKU ($t=41.708$, $p=.000$; $p<.05$), KU ($t=21.635$, $p=.000$; $p<.05$), KHG ($t=8.693$, $p=.000$; $p<.05$) alt boyutlarında ve ölçek toplamında ($t=42.889$, $p=.000$; $p<.05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Demokratik tutum sergileyen aile çocuklarının alt boyutlarda ve ölçek toplamında puan ortalamaları otoriter ve serbest tutum sergileyen ailelerin çocuklarının puan ortalamalarından düşüktür.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Ortaokul öğrencilerinin antisosyal inanç ve tutumlarını cinsiyet, yaş, ilde veya ilçede öğrenim görme ve ailenin çocuğuna sergilediği tutum değişkenlerine göre incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmada erkekler öğrencilerin saldırganlık/kurallara uymama, kurallara bağlılık ve kendini haklı gösterme ve ölçek toplamı puan ortalamaları kız öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuca göre erkek öğrencilerin antisosyal eğilimi kızlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Çocuklarda ve gençlerde antisosyal, suç ve şiddet davranışlarını inceleyen birçok araştırmada da erkeklerin kızlara göre bu davranışları daha çok gösterdikleri belirtilmiştir (Elliot, 1994; Delikara, 2001; Kaner, 2001; Pişkin, 2002; Alikışifoğlu ve ark, 2004; Balkıs, Duru ve Buluş, 2005; Uyanık Balat ve Akman, 2006; Romeo, Knapp ve Scott, 2006; Butler, Leschied ve Fearon, 2007; Valle, Velázquez, García, López, Buenabad ve Icaza, 2007, Bal, 2010). Ögel, Tarı ve Yılmazçetin Eke (2006), İstanbul'daki okullarda şiddetin yaygınlığı ile ilgili olarak erkeklerde hayatları boyunca kavga sonucu birisini yaralama riskinin kız öğrencilere göre 3.2 kat daha fazla olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü gibi sonuçlar, araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Bu farklılığın, toplumumuzda kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha baskıcı ve geleneksel bir tutumla yetiştirmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Erkek çocuklar ev dışında daha serbest olabilmekte ve çetelere karışma, suçlu akranlarla olma ve bundan olumsuz etkilenme, suça karışma gibi risklere daha açık hale getirebilmektedir. Nitekim Tuvblad, Eley ve Lichtenstein (2005) yaptığı bir çalışmada kızlarda

antisosyal davranış ve saldırganlıkta kalıtım etkili olurken, erkeklerde çevresel faktörlerin daha etkili olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında erkeklerin kızgınlıklarını ifade etmek için daha çok doğrudan ve fiziksel yollar kullanmaları, kızların ise daha çok dolaylı ve sözel yollar kullanmalarının etkili olabileceği belirtilmektedir (Loeber ve Stouthamer-Loeber, 1998).

Araştırmada 10-13 yaş gurubuna göre 14-16 yaş gurubunun saldırganlık/kurallara uymama alt boyutunda ve ölçek toplamı puan ortalamaları daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuca göre antisosyal inanç ve tutumun yaşla birlikte attığı söylenebilir. Yapılan çalışmalar bu sonucu desteklemektedir (Thornberry, 2006; Patterson, DeBaryshe ve Ramsey, 1990; Kaner, 2001; Akduman, Akduman ve Cantürk, 2007; Uyanık Balat ve Akman, 2006; Çetinkaya Yıldız ve Hatipoğlu Sümer, 2010). Delikara (2001), 14 yaşından itibaren suç kabul edilen davranışların arttığını ve 17 yaşında ise tepe noktasına ulaştığını belirtmektedir. Alan yazında yer alan birçok çalışmada yaşla birlikte yeni antisosyal davranışlar eklendiği ve bu davranışlar daha ciddi düzeylerde antisosyallığe doğru ilerleme olduğu ve antisosyal inanç ve tutumların erken çocuklukta başlayarak orta ergenliğin sonuna (16-17 yaş) kadar artış gösterdiği belirtilmektedir. (Thornberry, 2006; Patterson, DeBaryshe ve Ramsey, 1990; Kaner, 2001; Akduman, Akduman ve Cantürk, 2007; Uyanık Balat ve Akman, 2006). Yapılan çalışmalarda ayrıca 17 yaşından sonra bu tür davranışların tekrar düşüşe geçtiği ortaya konmuştur (Moffit, 1993; Ögel, Tari ve Yılmazçetin Eke, 2006). Ergenliğe geçişle bireyin arkadaş çevresinin daha çok önem kazanması, buna bağlı olarak aile ilişkileri, ailenin çocuk üzerindeki denetiminin azalması, bir gruba dahil olma isteği veya çevreye kendini kabul ettirme gibi gereksinimlerinin ortaya çıktığı ve fiziksel gücün yaşla birlikte arttığını ve bu durumun şiddet, suç davranış ve/veya sorun davranış ortaya koyma eğilimini arttırdığını belirtmektedirler. (Malrieu, 1987; Yavuzer, 1992; Siyez, 2009), Diğer ülkelerde yürütülen araştırmaların bulguları ve istatistikî veriler suç işleme ve antisosyal davranış gösterme yaşının giderek düştüğünü (Loeber, Stouthamer-Loeber, Van Kammen ve Farrington, 1989) göstermekte ve bu konuda erken müdahalenin önemine dikkat çekmektedir.

Araştırmada şehir merkezinde ve ilçede bulunan okullarda öğrenim gören öğrencilerin antisosyal inanç ve tutumları karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak şehir merkezinde öğrenim gören öğrencilerin ilçede öğrenim gören öğrencilere göre antisosyal inanç ve tutumları yüksek bulunmuştur. Çocuk ve ergenlerin gelişiminde bireysel ve ailevi değişkenlerin yanı sıra, okul ve çevreyle ilgili değişkenlerin de rol oynadığı araştırmacılar tarafından vurgulanmıştır (Bronfenbrenner, 1977; 1986; Jessor, 1993; Wilson, 1987). Hadley-Ives, Stiffman, Elze, Johnson ve Dore'a (2000) göre çevreyle ilgili olumsuz değişkenler, arkadaşla ilgili değişkenlerden sonra, ergenlerin problem davranışlarını en fazla yordayan değişken grubunda yer almaktadır. Ögel ve ark (2006) 2004 yılında İstanbul'daki ilçelerden seçilen 43 okulda 3483 lise öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada araştırmaya katılan öğrencilerin %10'unun çete üyesi olduğu ve ateşli silah taşıdığı, son bir yılda fiziksel bir kavgada grubun yarısının bulunduğunu ve okullarda suç ve şiddetin oldukça yağın olduğunu saptamışlardır. Her birey içinde yaşadığı çevresel, kişisel, toplumsal, ailesel etmenlerden etkilenmektedir. Uyuşturucuya ve ateşli silahlara kolay ulaşım, sosyal düzensizlik, eğitim kalitesinin düşük olması okul sonrası etkinliklerin sağlanamaması gibi etmenler antisosyal davranışların artmasına neden olabilir. Araştırma yapılan okulların bulunduğu çevrenin yanında okul çalışanlarının tutumları da ergenin tutumlarını etkileyebilir. Ögel ve ark (2006) okulların güvenli bir okul ortamını gerçekleştirmeleri gerektiğini ve sağlıklı bir yapı oluşturmak için öğrencilerin, öğretmenlerin, yöneticilerin okul psikolojik danışmanlarının birlikte çalışması ve sorumluluk alması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Araştırmada demokratik tutum gösteren aileye sahip çocukların otoriter ve serbest tutum sergileyen ailelerin çocuklarına göre antisosyal tutum düzeyleri düşük çıkmıştır. Bu sonuca göre çocukları şiddete yönelten önemli etmenlerden bir diğerinin de aileler olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalarda, ailelerinde şiddetin bir disiplin tarzı olarak kullanılması, ailenin sosyo-ekonomik durumu, aile ile bağların zayıf olması, ailenin madde bağımlısı olması bireyin şiddetin yaşam biçimine dönüştüğü sosyal çevrede yaşıyor olması gibi etmenler, ergenleri şiddete yönelttiği belirtilmektedir ((Deveci ve ark., 2007; Malek ve ark, 1998; Spriggs, Halpern, Herring, Victor ve Schoenbach, 2009; Türküm, 2011; Deveci ve ark., 2007; Malek ve ark, 1998; Spriggs, Halpern, Herring, Victor ve Schoenbach, 2009). Alikışıfoğlu, (2008) ergenin antisosyal davranışlara yönelmesinde risk etmenleri arasında ailenin önemli bir role sahip olduğunu belirtmekte ve otoriter

veya aşırı müsamahakar aile yapısı, ergenin davranışlarının izlenmemesi, uygun rehberliğin sağlanmaması gibi durumlarda çocuğun suça yönelebileceğini belirtmektedir. Kılıç (2012) çocuklarla yaptığı görüşmelerde okulda şiddet kullanan çocukların %68,2'sinin evde şiddete maruz kaldıklarını, bunun genelde ceza olarak gerçekleştiğini, şiddetin genelde babalar tarafından uygulandığını ortaya koymuştur. Ailede şiddete maruz kalan ergenin güven duygusunun zedelendiği ve kendisini güvende hissetmek için bir başa çıkma mekanizması olarak şiddete yöneldiği söylenebilir.

Sonuç olarak araştırmada antisosyal davranışa erkeklerin daha fazla yöneldiği, antisosyal davranış gösterme yaşının giderek düştüğü, ilçede öğrenim gören öğrencilerin ve demokratik tutum gösteren aile çocuklarının daha az antisosyal davranış tutumu gösterdiği bulunmuştur. Tüm bu bilgiler ışığında yasalar önünde suçlu davranışa giden yolun uzun bir süreç olduğu ve antisosyal davranışların önlenmesi ve azaltılmasında multidisipliner bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği söylenebilir. Her birey içinde bulunduğu kişisel, ailesel, çevresel ve toplumsal etmenlerden etkilenmektedir. Söz konusu her faktörün çocuk yetiştirme üzerinde farklı işlevleri bulunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, tek başına bir faktörün etkisi küçük olsa bile diğer faktörlerin toplanmasıyla antisosyal davranış gösterme riskinin arttığıdır. Çocukların erken dönemdeki antisosyal tutumlarını belirleyen çalışmaların yapılarak erken müdahalenin başlatılması önem taşımaktadır. İlköğretim düzeyinde davranışsal sorunların daha öncelikli sorunlar olarak algılanması ve önleme çalışmalarına erken yıllarda başlanması gerektiğini düşünülmektedir. Ülkemizde şiddetle ilgili betimsel araştırmaların geliştirilerek, şiddetle karşılaşan ve karşılaşmayan öğrencilerin ayırt edici özelliklerine, şiddetin nedenlerine, hangi ihtiyaçlarla ortaya çıktığına, ne tür şiddet olaylarının ne yoğunlukla yaşandığına ilişkin sorulara yanıt verilmesi gerekmektedir. Daha sonra saldırganlık ve şiddeti önleme programları, sorun ve çatışma çözme becerileri, akran arabuluculuğu, akran dayanışması, öfke denetimi, empati, bir duruma uygun cevapları verebilmek için o durumu doğru olarak anlama, davranışlarının sonuçlarını bilme, tahrik kontrolü, farklılıklara tahammül etme, karar verme, hayır deme ve problem çözme becerileri, olumlu rol modelleri seçme, öz saygıyı geliştirme ve stres yönetimi gibi yaşam becerilerinin kazandırılması amaçlanmalıdır (Miller, 1994; Brown ve Brown, 1996; Hoang, 2001; Ögel ve diğ., 2006). Ayrıca ergenlerin okula bağlılığı geliştirilerek akademik başarılarının artırılması (Moeller, 2001), okulun güvenli bir ortam olarak düzenlenmesi ve okullarda özellikle şiddeti önleme ve şiddetten korunma amaçlı beceri eğitiminin rehberlik programlarına konması, öğrencinin topluma uyumlu bireyler olarak yetiştirilmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Örneklem sayısının azlığı yalnızca kendini değerlendiren ölçek sonuçlarına dayandırılması çalışmanın sınırlılığıdır. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmaların, geniş örneklem gruplarına, kapsamlı önleme çalışmalarına ışık tutacak şekilde, öğretmenlerin ve velilerin saldırganlık ve şiddete yönelik görüşlerini de içine alan nitel çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akduman, G. G., Akduman, B. ve Cantürk, G. (2007), Ergen suçluluğunda bazı kişisel ve ailesel özelliklerin incelenmesi, *Türk Pediatri Araştırmaları*, 42, 156-161.
- Alikaşifoğlu, M. (2008). Ergenlerde davranışsal sorunlar. *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri. Adörsan Sağlığı II. Sempozyum dizisi No: 63*, 55-59
- Alikaşifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., Kaymak, D. A. ve Ilter, O. (2004). Violent behaviors among correlates of physical fighting. *European Journal of Public Health*, 14, 173-177.
- Andrews, D. A. & Bonta, (1998), *The Psychology of Criminal Conduct*, (2nd ed.). Cincinnati, OH: Andersen Publ.
- Bal, L., (2010). Antisosyal inanç ve tutumlar ölçeğinin uyarlama çalışmaları. Çukurova Üniversitesi. SBE. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi*. Adana

- Balkıs, M., Duru, E. ve Buluş, M. (2005), Şiddete yönelik tutumların, özyeterlik, medya, şiddete yönelik inanç, arkadaş grubu ve okula bağlılık duygusu ile ilişkisi, *Ege Eğitim Dergisi*, 6(2), 81-97.
- Bilge, F. (2009). Aile içi demokrasi, çocuk hakları, istismar ve ihmal. A. S. Türküm (Ed.), *Anne baba eğitimi içinde* (199-226). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32, 513-531.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development. *Developmental Psychopathology*, 22, 723-742.
- Brown, J. A. & Brown, R. C. (1996). Using technology to reduce public school violence, *International Journal of Instructional Media*, 23 (2),131-135.
- Butler, S. M., Leshied, A. W. & Fearon, P. (2007), “Antisocial Beliefs and Attitudes in Pre-Adolescent and Adolescent Youth: The Development of the Antisocial Beliefs and Attitudes Scales (ABAS)”, *Journal of Youth and Adolescence*, 36(8), 1058-1071.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Clark, D. B., Vanyukov & M. Cornelius, J. (2002), Childhood antisocial behavior and adolescent alcohol use disorders, *Alcohol Research and Health*, 26(2), 108- 115.
- Clarke, D. (2003), *Prosocial and Antisocial Behavior*, New York: Routledge.
- Çetinkaya Yıldız, E., Hatipoğlu Sümer, Z. (2010). Saldırgan davranışlarını yordamada çevresel risk, çevresel güvenlik ve okul iklimi algısı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(34), 161-173.
- Delikara, İ. E. (2001), Ergenlerin Akran İlişkileri ile Suç Kabul Edilen Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *1. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu*, Tisamat Basım Sanayi, 147-160.
- Deveci, S. E., Acik, Y., & Ayar, A. (2007). A survey of rate of victimization and attitudes towards physical violence among school-aged children in Turkey. *Child: Care, Health and Development*, 34(1), 25-31.
- Durmuş, E. ve Gürkan, U. (2005). Lise Öğrencilerinin Şiddet ve Saldırganlık Eğilimleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3): 253-269.
- Elliot, D. S. (1994), Serious Violent Offenders: Onset, Developmental Course, and Termination-The American Society of Criminology 1993 Presidential Address, *Criminology*, 32(1), 1- 21.
- Farrington, D. P. (2005), Childhood Origins of Antisocial Behaviour, *Child Psychology and Psychotherapy*, 12(3), 177- 190.
- Farrington, D. P. & West, D. J. (1981), The Cambridge Study In Delinquent Development, S. A. Mednick, A. E. Baert (Editor), *Prospective Longitudinal Research*, Oxford University Press.
- Flannery, D. J. Hussey, D. & Jefferis, E. (2005), Adolescent Delinquency and Violent Behavior, T. P. Gullota, G. R. Adams (Editor), *Handbook of Adolescent Behavioral Problems, Evidence- Based Approachs to Prevention and Treatment*, 415- 438, United States of America: Springer Science and Media Inc.
- Gottfredson, M. R. & Hirschi T. (1990), *A General Theory of Crime*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Güler, M. (2010). Sosyal psikoloji bakış açısından çocuk ve ergenlerde suçlu davranış gelişimi. *TBB Dergisi* (89). 355-372.

- Hadley-Ives, E., Stiffman, A. R., Elze, D., Johnson, S. D. & Dore, S. (2000). Measuring neighborhood and school environments: Perceptual and aggregate approaches. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 3, 1-28.
- Hoang, F. Q. (2001). Addressing school violence. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 70 (8): 18-24.
- Hoge, R. D., Andrews, D. A. & Leschied, A. W. (1996), An investigation of risk and protective factors in a sample of youthful offenders, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37(4), 419-424.
- Jessor, R. (1993). Successful adolescent development among youth in high risk settings. *American Psychologist*, 48, 117-126.
- Kaner, S. (1991), Antisozyal davranış eğilimi envanteri (ADDEE)'nin geliştirilme çalışmaları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), 187- 194.
- Karaman-Kepenekçi, Y. ve Çinkır, Ş. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Teknikleri* (9. Basım). Ankara: Nobel.
- Kazdin, A. (1987), Treatment of antisocial behavior in children: current status and future directions, *Psychological Bulletin*, 102, 187-203.
- Kılıç, E. Z. (2012). Ergenlerde Şiddet Kullanımı: Bireysel ve Ailesel Etkenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*; 49, 260-265.
- Köknel, Ö. (2001), *Kimliğini Arayan Gençliğimiz* (1. Baskı), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Lahey, B. B., Waldman I. D. & McBurnett K. (1999), "Annotation: The development of antisocial behavior: An integrative casual model", *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(5), 669-682.
- Loeber, R. (1990), Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency, *Clinical Psychology Review*, 10, 1-41.
- Loeber, R. & Stouthamer-Loeber, M. (1998). Development of juvenile aggression violence: Some misconceptions and controversies. *American Psychologist*, 53, 242- 259.
- Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Van Kammen, W. & Farrington, D. P. (1989). Development of a new measure of self-reported antisocial behavior for young children: Prevalence and reliability. In M. Klein (Ed.), *Cross-national research in self-reported crime and delinquency* (pp. 203-226). Boston: Kluwer-Nijhoff.
- Lopez, V. A., & Emmer, E. T. (2002). Influences of beliefs and values on male adolescents' decision to commit violent offenses. *Psychology of Men & Masculinity*, 3, 28-40.
- Mak, A. S. (1990). Testing A Psychosocial Control Theory of Delinquency, *Criminal Justice and Behaviour*, 17, 215-230.
- Malek, M., Chang, B., & Davis T. (1998). Fighting and weapon-carrying among seventh-grade students in Massachusetts and Louisiana. *Journal of Adolescent Health*, 23(2), 94-102.
- Malrieu, P. (1987), Ergenlikte toplumsallaşma, B. Onur (Editör), *Ergenlik Psikolojisi*, ss. 231-246, Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık Ltd. Şti.
- Miller, G. E. (1994). School violence miniseries impressions and implications. *School Psychology Review*, 23 (2): 257-261.
- Moeller, T. G. (2001). *Youth Aggression and Violence: A Psychological Approach*. London: Lawrence Erlbaum Associates
- Moffit, T. E. (1994), "Neuropsychological Tests Predict Persistent Male Delinquency", *Criminology*, 32, 101- 124.

- Moses A. (1999) Exposure to violence, depression and hostility in a sample of inner city high school youth. *J Adolesc* 1999; 22, 21-32.
- Ögel, K., Tari, I. ve Yılmazçetin Eke, C. (2006). *Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme Klavuzu*. İstanbul, Yeniden Yayınları, No:7.
- Öğülmüş, S. (1995). Okullarda şiddet ve vandalizm. *Yayınlanmamış Araştırma Raporu*, Ankara Üniversitesi, E.B.F.
- Patterson, G. R. DeBaryshe, B. & Ramsey, E. (1990), "A developmental perspective on antisocial behavior", *American Psychologist*, 44, 329-335.
- Patterson, G. R., Reid J. B. & Dishion, T. J. (1992), *Antisocial Boys* (4.Baskı), Eugene: Castalia Publishing Company.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek Önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M. (2003). Okullarımızda yaygın bir sorun: akran zorbalığı. *VII.Ulusal PDR Kongresi, Bildiri Özetleri*, s.125, Ankara: Cantekin Matbaası.
- Romeo, R., Knapp, M. & Scott, S. (2006), "Economic cost of severe antisocial behaviour in children-and who pays it", *British Journal Of Psychiatry*, 188, 547- 553.
- Siyez, D. (2009), *Ergenlerde Problem Davranışlar*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Spivak, H., Hausman, A. & Prothrow-Stith, D. (1989). Public health and the primary prevention of adolescent violence. *Violence and Victims*, 4, 203-212.
- Spriggs, A. L., Halpern, C. T., Herring, A. H., Victor J., & Schoenbach, V. J. (2009). Family and school socioeconomic disadvantage: Interactive influences on adolescent dating violence victimization. *Social Science & Medicine*, 68, 1956-1965.
- Thornberry, T. P. (Edt.) (2006), *Developmental Theories of Crime and Delinquency* (3th ed.), United States of America: Transaction Publishers.
- Thornberry, T. P., Lizotte, A. J., Krohn, M. D., Farnworth, M. & Jang S. J. (1994), Delinquent peers, beliefs, and delinquent behavior: a longitudinal test of interactional theory, *Criminology*, 32(1), ss. 47 – 83.
- Tuvblad, C., Eley T. C., & Lichtenstein, P. (2005), The development of antisocial behaviour from childhood to adolescence a longitudinal twin study, *Euro Child Adolescent Psychiatry*, 14, 216-225.
- Türküm, A., S. (2011). Okulda Şiddet: Problem çözme becerilerine ilişkin algıları ergenleri ne kadar koruyor? *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 11(1), 115-132.
- Uyanık-Balat, G. ve Akman, B. (2006), Lise Öğrencilerinin psikolojik durumlarının sosyodemografik özelliklere göre incelenmesi, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(1), 3-12.
- Valle, N. Q., Velázquez, J. A. V., García, F. J., López, M. L. G., Buenabad, N. G. A. & Icaza, M. E. M. (2007), "La Familia Y El Maltrato Como Factores De Riesgo De Conducta Antisocial", *Salud Mental*, 30(4), 47-54.
- Uzbaş, A. (2009). Okul psikolojik danışmanlarının okulda saldırganlık ve şiddete yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(18),90-110.
- Wilson, W.J. (1987). *The truly disadvantaged*. Chicago: Chicago University Press.
- Yavuzer, H. (1992), *Anne-Baba ve Çocuk* (5. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1990), *Çocuk ve Suç* (5. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Yavuzer, Y. (2011). Okullarda saldırganlık/şiddet: okul ve öğretmenle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri. *Milli Eğitim*, 192, 43-61.
- Yavuzer, Y., Gündoğdu, R. ve Dikici, A. (2009). Teachers' perceptions about school violence in one Turkish city. *Journal of School Violence*, 8(1): 29-41
- Yörükoğlu, A. (1984), *Çocuk Ruh Sağlığı* (7. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.